

M. TERESA YNGLÈS

EL TEMPS NO «PASSA» EN VA:
CORRELACIÓ FORMA-SIGNIFICAT EN LES EXPRESSIONS
TEMPORALS*

Un dels temes del català a debat en el terreny de la normativa és el de les preposicions en els circumstancials temporals (vegeu SOLÀ, 1994: 91-95). Part del conflicte prové del fet que el dialecte oriental neutralitza en forma de vocal neutra el contrast entre una *a* i una *e*, coincidint fonèticament l'article contracte *al* amb el masculí *el*.

L'aproximació al problema des del marc teòric del model anomenat Gramàtica Cognitiva¹ (LAKOFF, 1987; LANGACKER, 1987; TALMY, 1983) permet descobrir la base metafòrica que, d'una manera general, fonamenta l'organització temporal de les llengües. Veurem com aspectes de la conceptualització del temps, propis del català, motiven la forma sintàctica dels circumstancials temporals.

1. INTRODUCCIÓ

Aquest treball és una aproximació a la semàntica de les referències temporals en català, especialment les que fan, dins l'oració, una funció anàloga a la dels locatius espacials. El marc teòric del qual parteixo defensa una visió conceptual de la semàntica. A la primera part, descriu

* Agraïxo de debò a M. Teresa Espinal, Joe Hilferthy, Jaume Mateu, Al Muth, Gemma Rigau i Joan Solà els seus comentaris i suggeriments sobre aquest treball. No cal dir que dels errors que hi pugui haver en sóc l'única responsable.

1. El terme «cognitiu» té un ús molt ampli. S'aplica a qualsevol estudi de la ment enfocat des de diferents disciplines acadèmiques. Dins de la lingüística hi ha més d'una teoria cognitiva amb premisses de fons molt diferents. La Gramàtica Cognitiva (en majúscula) relaciona una xarxa d'investigadors (lingüistes, psicolingüistes, funcionalistes, psicòlegs, antropòlegs, etc.) que, tot i actuar cada un d'acord amb els seus respectius programes, aporten dades que són mútuament compatibles amb les premisses de fons.

alguns aspectes de la teoria necessaris per a la comprensió del treball. A la segona part, presento l'espai com a organitzador del domini abstracte del temps i en destaco la influència de certs factors, com ara els condicionaments biològics i culturals dels parlants. Demostro que en el català existeix una visió estàtica i una visió dinàmica del temps, basades en metàfores diferents. A la tercera part, analitzo com, a través del valor semàntic de les preposicions *a* i *en*, que codifiquen definicions bàsiques sobre l'espai, els objectes temporals convencionalitzats en la llengua prenen formes particulars, que pressuposen relacions conceptuals diferents. Procedixo a analitzar les expressions temporals en català i assenyalo que diferències en l'organització conceptual del temps motiven les variacions en la forma sintàctica de les construccions lingüístiques. Finalment, suggereixo que característiques espacials projectades als objectes temporals fonamenten els condicionaments pragmàtics per a l'ús de certes expressions temporals i posen de manifest la importància de l'experiència visual en la metàfora.

1. LA BASE EXPERIENCIAL DEL SIGNIFICAT

2. LA METÀFORA CONCEPTUAL

La metàfora conceptual és un mecanisme cognitiu que utilitzem ordinàriament, de forma inconscient i automàtica, per a estructurar els conceptes més complexos en termes d'altres més simples que coneixem de forma experiencial (LAKOFF i JOHNSON, 1980). Tal com s'entén en el marc de la Gramàtica Cognitiva, la metàfora és més una qüestió del pensament que de l'ús retòric o poètic de les paraules. En aquest sentit una metàfora significa *un concepte metafòric*.

Encara que probablement la metàfora constitueixi un mecanisme compartit universalment, les dades lingüístiques observades de moltes llengües revelen que els sistemes conceptuals varien d'una cultura a una altra. La correspondència entre el que diem i alguna situació en el món sempre és mediatitzada per la nostra comprensió tant del que afirmem com de la situació (LAKOFF i JOHNSON, 1987: 180).

Molts conceptes emergeixen directament de la dimensió natural de l'experiència, principalment els conceptes espacials simples, com *amunt, davant, etc.* (LAKOFF i JOHNSON, 1980: 56-60). En d'altres casos, les categories que assignem als objectes són fruit, no de les propietats dels objectes en si, sinó del coneixement que en tenim: saber quines parts els componen, la funció que aconsegueixen, la classe d'interacció física que hi mantenim (ROSCH, 1977). Tanmateix, la major part del sistema conceptual humà està definit i estructurat metafòricament.

Tot i que la naturalesa del sistema conceptual passa desapercibuda, les persones raonen, parlen i actuen d'acord amb el seu sistema conceptual. Com que les expressions metafòriques que empenen els parlants d'una llengua van lligades als conceptes metafòrics d'una manera ordenada i sistemàtica, l'estudi d'aquestes expressions permet tenir una visió de la naturalesa dels conceptes metafòrics.

La base experiencial de la metàfora està fortament condicionada, d'una banda, per les característiques biològiques pròpies de l'individu que, pel fet de ser iguals per a tothom, previsiblement permeten experiències equiparables (les característiques perceptives i motrius principalment). D'altra banda, però, diferències en la cultura, la societat o l'entorn físic d'una comunitat lingüística poden condicionar les metàfores de maneres específiques i variades.

3. EL CONCEPTE COM A SIGNIFICAT

La majoria dels conceptes en el sistema conceptual humà són abstractes —pensem només en el temps, les emocions, les idees, etc. Sovint, els conceptes abstractes no apareixen definits per cap estructura pròpia. En general, la manera que tenim d'accedir a la comprensió d'un concepte abstracte és definint-lo en termes de més d'una metàfora. Cada una d'aquestes metàfores ens revela només determinat aspecte del concepte, l'estructura parcialment (LAKOFF i JOHNSON, 1980). Un cop convencionalitzades, les metàfores esdevenen part integral de la llengua i el pensament i el seu ús és coherent i sistemàtic.

En moltes llengües l'organització del temps està fonamentada

principalment en el coneixement que tenim de l'espai. L'espai constitueix per als éssers humans un **domini bàsic** (LANGACKER, 1987; LAKOFF, 1987; CLARK, 1973: 48-53), no definible per cap altre de més concret. Tanmateix, podem referir-nos al temps utilitzant diferents metàfores, segons les necessitats del moment. Quan el relacionem amb l'espai, podem veure el temps com un objecte que es desplaça, com a *el temps corre*, però també com un tapís continu fix per on ens desplaçem, com a *vaig passar la tarda corregint exàmens*; a *en cinc minuts va guanyar dues partides*, li reconeixem les propietats d'un contenidor. Com a subparts de la metàfora general '**temps és diner**', el veiem com un recurs limitat a *no tenim prou temps* o com un article valuós a *t'estalviaràs moltes hores*. La connexió de totes les perspectives ens acosta a la comprensió del concepte *temps*, lligat a la nostra cultura occidental (LAKOFF i JOHNSON, 1980).

4. LA NOCIÓ DE CONSTRUALITAT («CONSTRUAL»)

Els parlants poden descriure lingüísticament una mateixa situació de diferents maneres. Poden variar-ne la **perspectiva** (*el carrer Fontanella va de Catalunya a Urquinaona/va d'Urquinaona a Catalunya*), canviar la **prominència** entre els participants en una relació (*l'arc de sobre les pintures.../ les pintures de sota l'arc...*), variar el grau d'**especificitat** en la descripció (*al menjador/a sobre la taula del menjador*), etc. (LANGACKER, 1993; 1987). La **construalitat** té a veure amb la manera d'estructurar, combinar i presentar els continguts conceptuals.

La relació de la construalitat amb l'experiència general i la cognició extralingüística és evident, sobretot pel que fa a la percepció visual (LANGACKER, 1993: 452-453). Podem fixar la nostra atenció en un objecte i observar-lo des de diferents perspectives: una taula pren als nostres ulls formes diferents segons si ens la mirem, per exemple, de perfil, al mateix nivell, o bé per sobre, enfilats dalt d'una escala. És evident, però, que ambdues imatges, tot i les diferències, corresponen a la mateixa taula.

Quan descrivim un objecte, podem ressaltar determinades propie-

tats que hi percebem codificant-les explícitament; automàticament, les que no mencionem esdevenen menys prominents. Com que la variació entre els diferents aspectes que poden ser objecte de conceptualització és pràcticament inesgotable, les diverses dimensions de la construalitat poden donar compte de gran part de la variació que existeix entre les llengües respecte a un contingut conceptual bàsicament igual (LANGACKER, 1993: 460-461).

Una altra classe de prominència, essencial en aquest treball, és la que Langacker (1993: 448) anomena **base** i **perfil**. El significat d'una expressió es caracteritza *en relació* a un domini cognitiu, que pot ser bàsic (com l'espai) o estar format de conceptes i associacions conceptuals més complexes. Sovint una **predicació** (significat d'una expressió lingüística) només activa la part d'aquest domini necessària per a la seva caracterització. La part que activa constitueix la **base** conceptual de la qual la predicació **perfila** alguna subestructura. Per exemple, la nostra concepció del període d'un any, en forma de línia finitament ordenada en dotze parts, serveix de base per a la comprensió de paraules com *gener*, *abril*, *març*, etc. Tanmateix, el valor semàntic d'una expressió no resideix ni en la base ni en el perfil únicament, sinó en la combinació d'ambdós (LANGACKER, 1987: 183).

II. L'EXPERIÈNCIA DE L'ESPAI

5. ELS CONDICIONAMENTS BIOLÒGICS

La forma biològica de l'individu és asimètrica en l'orientació davant-darrere. La disposició de l'aparell visual a la part davantera del cos el condiciona a tenir una perspectiva d'allà on vol anar i dels objectes que se li apropen, situats en la direcció positiva o visible, i a no tenir-la de tot allò situat a la part posterior, en la direcció negativa (CLARK, 1973). Aquesta disposició natural juntament amb el coneixement que tenim del moviment i de la localització **motiven**, com veurem, l'estructuració metafòrica del temps en termes d'espai.

La nostra capacitat per a desplaçar-nos per l'espai, i les imatges que

percebem dels objectes que s'acosten o s'allunyen de nosaltres, bé perquè es moguin ells, bé perquè siguem nosaltres qui ens moguem, constitueixen dimensions naturals de l'experiència que són projectades metafòricament del domini més concret de l'espai al domini menys definit del temps.

6. EGO COM A PUNT REFERENCIAL

En la conceptualització de l'espai i del temps, **ego** constitueix sovint el centre referencial deíctic. El català (com moltes altres llengües) fa un ús extens d'aquesta estratègia en ambdós dominis: el *jo* del parlant defineix les coordenades espaciotemporals que determinen l'*aquí* i l'*ara*. Instal·lat en el present, *ego* esdevé el centre (terminal) d'orientació del passat i el punt d'origen d'orientació al futur en la línia imaginària del temps (TRAUGOTT, 1978: 375). Aquesta organització conceptual queda reflectida en especificacions temporals deíctiques com les de (1).

- (1) ahir; abans-d'ahir; l'any passat
ARA
 demà; l'any que ve; la setmana entrant

El temps se'ns apareix com un continu unidimensional que té propietats asimètriques. En aquest sentit, l'eix temporal és com qualsevol dels eixos d'un espai cartesià: és lineal, s'hi pot assignar un punt zero arbitrari, i resulta asimètric respecte a aquest punt zero (CLARK, 1973: 49).

7. EL TEMPS, COM L'ESPAI

Moltes cultures comparteixen l'existència en el sistema conceptual de les respectives comunitats lingüístiques de dues metàfores estructurals: 'el temps es mou' i 'ego es mou' (BENVENISTE, 1965; CLARK,

1973: 48-53; FILLMORE, 1975; TRAUGOTT, 1978; FLEISCHMAN, 1982; SWEETSER, 1990), que són part de la metàfora més general 'el temps és espai'. En la primera, el temps és concebut com un ens que avança cap al centre deíctic del parlant, concebut com un observador estàtic (2); en la segona, el temps és estàtic i són els individus els qui avancen en direcció al futur (3).

- (2) a. Aviat arribaran les vacances
b. S'acosta l'hora de plegar
c. L'estiu ja és aquí
d. Quan vingui el bon temps la neu es fondrà
- (3) a. Arribarem a Nadal sense adonar-nos-en
b. Ja som a dilluns
c. Sembla que anem cap a l'estiu, amb aquesta calor
d. Un minut i entrarem a l'Any Nou!

Les metàfores tenen una cohesió interna que trava lògicament el significat de les paraules i expressions del domini que estructuraren. Una mateixa paraula, com *arribar* en els exemples de (2a) i (3a), pot designar direccions temporals oposades pel fet de ser interpretada segons el sistema de l'una o l'altra metàfora.

8. LINEALITAT, DIRECCIÓ I ORIENTACIÓ

El català (i probablement la majoria de llengües occidentals) presenta una organització del temps en termes espacials de davant-darrere respecte a un observador situat en el punt central (vegeu LAKOFF i JOHNSON, 1980: 41-45, per a l'anglès). Pel fet que tenim un concepte unidimensional del temps, els termes de l'espai que utilitzem en l'estructuració d'aquest domini són els que suggereixen linealitat (no apareixen termes que defineixen més d'una dimensió, com ara *ample*, *estret* o *profund*).

En el sistema de la metàfora 'ego es mou', el futur queda situat a davant, en la direcció positiva de la percepció i el moviment, i el passat

a darrere, en la direcció negativa, tal com suggereixen les expressions de (4).²

- (4) a. Té un gran futur a davant seu
 b. La nostra generació s'encara a un futur incert
 c. «De cara a l'any 1994, (el personatge entrevistat) demana inspiració per als governants en la tasca de tirar endavant el país.» («Avui diumenge», 2-I-94, p. 5)
 d. «No hem de mirar enrere, hem de pensar en la tornada i fer dos gols.» («Avui», 16-IX-93, p. 25)

Usualment, atorguem als objectes que es mouen una orientació davant-darrere, en el sentit de la direcció del moviment. En el sistema de la metàfora 'el temps es mou', el temps es desplaça «de cara» a l'individu i, per tant, de cara al conjunt de successos que constitueixen el seu passat (de manera que el «front» inicial del temps coincideix amb l'esdeveniment més allunyat en el passat). L'oposició en l'orientació dels dos ens que es desplacen (el temps i *ego*) evoca l'experiència de la situació que Clark (1973: 34-35) anomena l'**encontre canònic**. L'encontre prototípic és cara a cara, amb el parlant com a centre deíctic (TRAUGOTT, 1978: 380; FILLMORE, 1975).

9. INFLUÈNCIES CULTURALS EN LA CONCEPTUALITZACIÓ

El fet que tots els éssers humans tinguin bàsicament la mateixa capacitat conceptualitzadora pot fer creure que hi ha uniformitat en els sistemes conceptuals dels parlants de diferents cultures. Les dades demostren que no és així.³ En català, el concepte de *davant* està caracte-

2. Aquesta disposició no és universal. Moltes cultures mostren una conceptualització de l'espai radicalment diferent de la de les llengües indoeuropees (vegeu, p.e., BROWN i LEVINSON, 1992; de LEÓN i LEVINSON, 1992; LEVINSON i HAVILAND, 1994). En algunes cultures la posició del futur no és a davant sinó a darrere (LAKOFF i JOHNSON, 1980: 14).

3. Gràcies al treball de camp d'antropòlegs, lingüistes i psicòlegs, existeix un corpus extens de dades de molts indrets diferents que posen de manifest la diversitat en la manera de categoritzar l'experiència del món. En dyirbal, per exemple, el mite motiva

ritzat com una projecció del nostre cos orientada en la direcció de la visió i el moviment. Aquesta disposició la projectem metafòricament a d'altres objectes, de manera que, quan els tenim davant, els visualitzem com si estiguessin de «cara» a nosaltres. Actualment se sap que aquesta organització no és, ni de lluny, universal.

En algunes llengües africanes occidentals, la «cara» de l'objecte és el costat que no «mira» cap a nosaltres, sinó en la mateixa direcció que nosaltres (LAKOFF, 1987: 310). En haussa, una d'aquestes llengües, *demà passat* (es tradueix literalment com «el dia davant de demà» (TRAUGOTT, 1985: 29). Contràriament, en el sistema conceptual del català, és el dia de després, «situat» al darrere de demà (com *the day after tomorrow* de l'anglès). En la conceptualització del temps a partir de l'eix davant-darrere, totes dues possibilitats apareixen com a igualment raonables i compatibles amb l'experiència humana. És evident que una mateixa capacitat conceptualitzadora pot donar lloc a sistemes diferents per influències de caire cultural, religió, etc.

10. LA SEQÜENCIALITAT DELS ESDEVENIMENTS

En la metàfora '**ego es mou**', l'individu avança pel camí temporal fix, en direcció endavant, on situem el futur. Segons aquesta organització, entenem que el futur queda més allunyat del present com més l'individu hagi d'«avançar» en el temps per arribar-hi (CLARK, 1973: 50; FILLMORE, 1975: 29).

- (5) a. Ja ho celebrarem més endavant
 b. Serem a Tromsø d'aquí a dos dies
 c. Amb el nou pla, ens en anem més enllà del 2000
 d. La infantesa ja queda enrere

que la dona i el foc es trobin en una mateixa categoria nominal (amb les coses perilloses!) (LAKOFF, 1987: 91-96). Altres exemples: la projecció de formes antropològiques a l'espai en xalcatongo mixteca (LAKOFF, 1987: 313-317) o la freqüència de les especificacions espacials en cora (LANGACKER, 1987: 290-1).

A (5a), com «més endavant», és a dir, com més «avancem» la celebració, més lluny serà del moment d'ara. A l'exemple (5b), *aquí* té clarament una referència deíctica temporal: distància en l'espai és equiparada a distància en el temps. A (5c), l'any 2000 és el punt referencial «a partir del qual» situem el futur més «avançat» o llunyà. A l'exemple de (5d), el període recordat de la infantesa queda situat en algun punt del camí «cap enrere», prenent com a punt referencial la posició (temporal) deíctica del parlant.

La metàfora '**el temps es mou**' presenta el continu temporal com un tapís format d'una successió d'events⁴ discrets (CLARK, 1973) que avancen cap a l'individu en posició canònica i el depassen en direcció a darrere. És una situació comparable a l'experiència de mirar per la finestra d'un tren en marxa; tenim la impressió que són els objectes els que es desplacen cap a nosaltres i no al revés (FLEISCHMAN, 1982). Els events es presenten ordenats seqüencialment entre ells, és a dir, el segon darrere del primer i davant del tercer, etc.

Tot i que el futur queda situat sempre «a davant» en totes dues metàfores, «avançar» interpretat d'acord amb la metàfora del temps movent implica un moviment des del futur en direcció al present, com a (6).

(6) Parlen d'avançar les eleccions

Avançar les eleccions significa aquí aproximar-les al present deíctic del parlant (no pas deixar-les per a més endavant). Conseqüentment, *posposar la conferència*, a (7), implica assignar-li un lloc «a darrere» del moment en el temps inicialment establert.

(7) Han posposat la conferència

Fixem-nos que, des de la perspectiva del parlant en el sistema de

4. Utilitzo la paraula *event* en un sentit molt general, que engloba el de les altres variants (com *esdeveniment* o *acció*).

l'altra metàfora ('*ego es mou*'), la conferència «posposada» coincidirà amb un punt més «avançat» en la direcció del futur. El mateix contrast apareix a *endarrerir l'aprovació*, a (8). L'*abans* de l'exemple (9) és coherent amb la posició del temps, orientat de cara en el sistema d'aquesta metàfora.

(8) Anaven endarrerint l'aprovació, un mes darrere l'altre

(9) La inauguració es farà abans del 2000

La coherència interna de la metàfora fa que interpretem adequadament l'ordenació davant/darrere dels mesos a (8), tot i que el de «darrere» coincideixi en el sistema de l'altra metàfora amb el mes situat més «endavant». És interessant notar que l'ordre relatiu intern dels esdeveniments es manté en el passat. És a dir, l'últim esdeveniment ocorregut en el temps no és visualitzat per l'observador com el primer del seu passat:

(10) Van tancar la porta abans de les tres

En el context de (10), *abans* implica anterioritat respecte a un punt determinat del passat. Designa, per tant, el temps més allunyat respecte al present del parlant. *Després*, doncs, correspon en el passat a un temps més pròxim.

III. LA LOCALITZACIÓ TEMPORAL EN CATALÀ

11. CORRELACIÓ FORMA-SIGNIFICAT

Les preposicions representen conceptes sobre l'espai (TALMY, 1983: 3-4; CLARK, 1973: 40-43). En català, la preposició *a* defineix l'espai en una sola dimensió, en forma de punt inextens. La localització en un espai representat per una construcció preposicional amb *a* suggereix una imatge esquemàtica (LAKOFF, 1987: 21-23) de **coincidència** d'un punt en un altre. El locatiu referencial i l'objecte localitzat no són

realment punts, però els «visualitzem» com a punts i els podem projectar en localitzacions geomètriques puntuals.⁵

La preposició *en* defineix un espai extens (de forma lineal en el domini del temps). Un espai d'aquestes característiques evoca sovint la imatge d'un *contenedor*, és a dir, suggereix una extensió (espacial o temporal) amb *límits*, que diferencien l'*interior* de l'*exterior*. La localització d'un objecte en una extensió implica una relació d'**inclusió**. Aquesta relació estructura bona part de les localitzacions temporals en llengües com el castellà i l'anglès, en les quals els mesos, els anys, les estacions (i, en anglès, les parts del dia) són conceptualitzats com a espais en forma de **contenedor**, com a (11) i (12).

- (11) a. El estreno será en enero
 b. Iremos a Roma en verano
 c. Gaudí murió en 1926
- (12) a. The cinema awards will be in March
 b. It's very hot in summer/in the afternoon
 c. The river overflowed in 1985

En el català d'avui, la localització d'events en períodes temporals construïts en forma de punts referencials coincidents és molt recurrent (13). Tant en castellà com en anglès, queda restringida a la localització en punts horaris (14)-(15).

- (13) a. Vaig rebre la notificació al febrer
 b. El curs comença a l'estiu
 c. Vine al matí
 d. La pel·lícula comença a les tres
- (14) La película empieza a las tres
 (15) The earthquake started at 6 p.m.

En català, pot activar-se aquesta imatge quan identifiquem la unitat temporal amb un nom (febrer, estiu, matí, (la) una). Però la llengua no

5. Em baso en l'anàlisi de HERSKOVITS (1986: 50-51) per a l'anglès.

ha convencionalitzat noms específics per a totes les unitats temporals que utilitzem en l'organització del temps. Les setmanes, per exemple, són unitats que no en tenen i la localització en setmanes no es pot construir en forma de punts coincidents: **El curs comença a la pròxima setmana*. La funció localitzadora en els períodes que descrivim amb un nom comú correspon al model de la metàfora 'el temps es mou'. Aquesta metàfora organitza també la localització en dies i anys xifrats: *l'estrenen el 29 de febrer; el van detenir el 1994*.

Les construccions preposicionals corresponen a la conceptualització metafòrica del temps com un objecte estàtic. Quan concebem el temps com un objecte dinàmic, els events ocorren «mentre el temps passa». És a dir, situem temporalment la localització d'un event específic per comparació amb la **simultaneïtat** amb què es produeixen dinàmicament les unitats temporals (mesos, anys, etc.) en el sistema de referència del calendari. La visualització del temps com un objecte movent correspon a una frase nominal sense preposició.

Aquest últim model metafòric, més evolucionat en català que en d'altres llengües⁶, implica un cert deslligament conceptual entre el temps «real» i el temps convencionalitzat de la metàfora. Els events no es localitzen «directament» en el temps, com passa amb la metàfora del temps estàtic, sinó indirectament, situant-los «en relació» a la unitat temporal de referència, ben establerta dins el sistema que dominem culturalment.

12. ELS DIES DE LA SETMANA

En principi, una setmana constitueix, com a objecte conceptual, la **base** (LANGACKER, 1987: 183) que automàticament evoquem quan ens referim específicament a algun dels set dies o **subestructures** que la

6. Històricament el català presenta una recessió de la preposició *en* en expressions que descriuen la meta de moviments o localitzacions a l'espai (consegüentment, en el temps) i un increment en les funcions de *a*. El pas d'expressions temporals, de la metàfora del temps estàtic (amb preposició) a la del temps dinàmic (sense preposició) és probablement el tret més innovador.

configuren. En l'ús lingüístic, la setmana apareix com un domini màximament deíctic, pel fet que el dia d'*avui* sempre coincideix amb un dels set dies de la setmana. La posició (temporal) del parlant serveix de punt zero o frontissa en direcció al passat o al futur, organització que permet que la direcció temporal pugui ser indicada exclusivament pel temps verbal de l'oració, com a (16).

- (16) a. Passat: Hi vaig anar dilluns
 b. Futur: Hi aniré dilluns

Els dies de la setmana funcionen com un domini deíctic perquè estan conceptualment sobreposats a una matriu temporal fixa que pren per eix el dia d'*avui*, amb tres dies de precedència, *ahir*, *abans-d'ahir*, *abans-d'ahir (no) l'altre*, i tres dies de posterioritat, *demà*, *demà-passat*, *demà-passat (no) l'altre*. Aquests noms⁷ defineixen les set unitats que conformen la base fixa «en relació» a la posició del parlant/oient a l'espai-temps. Entre dues expressions temporals que distingeixen el mateix objecte a la realitat, com per exemple *demà passat* i *dijous* (=demà passat), hi ha una diferència semàntica que prové de les diferents bases conceptuals que configuren la seva definició.

Si bé la base evocada per les paraules *avui*, *ahir*, *demà*, etc. és estàtica i de naturalesa relacional (pròpia dels adverbis), els dies de la setmana (*dilluns*, *dimarts*, etc.) configuren un patró dinàmic d'unitats diferenciades que ordenadament «es desplacen» per la «via» del patró fix, el qual li transmet l'ancoratge deíctic (el dia d'*avui* coincideix amb cada un dels dies de la setmana que «passen»). Probablement, el fet que en català la base estàtica tingui noms per als set dies de la setmana (no passa així en castellà ni en anglès) accentua el lligam deíctic entre les dues bases i motiva que, per analogia amb la base fixa, els noms dels

7. Els noms dels dies tenen un valor d'identificació singularitzant comparable als noms propis de lloc. Funcionalment, referencien objectes temporals que esdevenen únics a través de les coordenades espaciotemporals del parlant. Són paraules que no s'adaptin prou bé a la divisió tradicional de les categories gramaticals ja que, essent noms que identifiquen objectes, generalment fan una funció adverbial a dins de la construcció sintàctica. BOSQUE (1990: 199-204) els anomena «adverbios identificativos».

dies funcionin com a localitzadors relacionals (amb l'aspecte nu d'un adverbi).

Diverses circumstàncies relacionades amb la **pragmàtica** (entesa com l'adequació de la construcció a la situació extralingüística)⁸ poden motivar els parlants a reforçar els noms dels dies «que passen» amb adverbis o expressions del tipus *que ve, vinent, proper, pròxim, entrant* (19); *passat* (20).

(17) Quedem així; *dijous* a les 11, a davant de La Valenciana

(18) Per què no anem al cine, *dijous*?

(19) No esperem més, anem-hi *dijous vinent*

(20) Ja l'hem vista (la pel·lícula); hi vam anar *dijous passat*

Als quatre exemples la referència temporal és semànticament prominent. És evident, però, que *dijous vinent* i *dijous passat* aporten més contingut que la forma simple *dijous*⁹. A (19) i (20), el context pot estimular el parlant a afegir èmfasi (remarcant el caràcter dinàmic de les unitats) a la funció localitzadora de l'expressió temporal. En un cas (19), per ressaltar, per exemple, la data del dijous més immediat en lloc del de l'altra setmana inicialment previst (com a *aquest dijous*); en l'altre (20), per accentuar, posem per cas, com és de recent l'experiència (i evitar que ningú proposi de tornar-hi).

En contextos menys marcats pel que fa al temps, una motivació diferent per a l'ús d'expressions reforçades com les de (19)-(20) fóra que, d'una manera intuïtiva, els parlants distingissin variacions de «distància» entre el dia assenyalat i el moment de la manifestació verbal. És a dir, que tendissin a dir *dimarts* o *dimarts passat*, per exemple, *vaig veure en Pere*, segons si hi fessin referència des del divendres de la ma-

8. La Gramàtica Cognitiva no fa un tall entre la semàntica i la pragmàtica. La llengua s'aprèn i s'utilitza en context (LANGACKER, 1987: 155). Característiques de la situació extralingüística poden contribuir al significat de les construccions lingüístiques.

9. Sembla que hi ha un principi molt general que actua en la majoria de llengües del món, que LAKOFF i JOHNSON (1980: 126-8) defineixen com: *Més forma, més contingut*. Aquest principi es desprèn de la metàfora de la 'conducció', que destaca una relació espacial entre forma i contingut: 'les expressions lingüístiques són contenidors'.

teixa setmana o des del dilluns de la següent¹⁰. El seguiment d'aquesta possibilitat requeriria un corpus específic de llengua parlada, no previst per a aquest treball.

Com d'altres termes manlevats de l'espai, l'adjectiu participial *passat* pertany als dos patrons temporals, l'estàtic i el dinàmic. Des de l'*avui* estàtic del parlant, *demà passat* perfila un temps en direcció al futur que requereix «passar» el dia de *demà*. En canvi, una expressió com *divendres passat*, pressuposa que és el dia qui ha «avançat» en direcció al que constitueix el passat per a nosaltres.

13. LA SEMÀNTICA MOTIVA LA FORMA SINTÀCTICA

Hi ha situacions en què els parlants tendeixen a anomenar el dia de la setmana precedit de l'article. (21) és la transcripció d'una conversa telefònica en un espai radiofònic:

- (21) *El divendres*, una senyora va preguntar quin era el nom del pedaç que va a sota de les mànigues japoneses. (Catalunya Ràdio, «La nit dels ignorants», 3-IV-95)

En aquest context, el parlant selecciona (perfila) el dia de la setmana (*el divendres*) com una unitat d'entre les set que ordenen «seqüencialment» la base dinàmica d'una setmana, sense activar el lligam amb la base dètica (formada per adverbis com *demà* o *abans-d'ahir*), definida a partir de la seva posició temporal. A l'exemple de (22), aquest lligam tampoc no queda activat:

- (22) Aquest any fem classe *el dilluns*

Aquí, però, el significat holístic de la construcció ens permet veure

10. Una llengua com l'anglès presenta ambigüïtat en referències temporals amb *next*. Una oració com «*we will go next Thursday*», pronunciada dos dies abans, és interpretada per molts parlants com el dijous de la mateixa setmana; d'altres, en canvi, ho interpreten com el dijous de la vinent.

que la base que defineix el contingut de *dilluns* no són els set dies d'una setmana que conté la posició del parlant, com a (21), sinó els set dies potencials de cada setmana, succeint-se l'una a l'altra.¹¹ En variar la base que una expressió evoca, varia el contingut conceptual de la part seleccionada (LANGACKER, 1993: 448).

14. ELS MESOS: EL MODEL ESTÀTIC

Els dotze noms dels mesos constitueixen *unitats d'ordre* amb les quals dividim l'any. La base està conceptualitzada com una seqüència finita d'unitats discretes fixes, disposades en forma de punts ordenats l'un darrere l'altre en la línia unidimensional del temps. Des del seu «ara» deíctic, coincident amb un dels punts, el parlant hi localitza l'esdeveniment, cap al futur o el passat immediats.

- (23) «El duc de Fera es casa *al setembre*» («Avui diumenge», 18-VII-93, p. 56)

A causa de l'organització egocèntrica de les referències temporals, la base conceptual de dotze mesos pot quedar dividida entre les bases lligades a dos anys diferents. El context temporal de (24) pot ser dos mesos després de la firma del contracte (és a dir, un altre any). En qualsevol cas, però, el desembre identificat és el més pròxim respecte a la posició del parlant.

- (24) Vam firmar el contracte *al desembre*

En aquest patró de temps estàtic, el contacte entre l'event i l'objecte temporal adquireix la forma puntual que evoca la relació de **coincidència** que hem esmentat abans (secció 11).

11. Tradicionalment, la sintaxi del castellà reflecteix en aquests casos la pluralitat de les unitats repetides que componen la base: *clase los lunes*.

15. ELS MESOS: EL MODEL DINÀMIC

El català permet localitzar una acció (25) o un esdeveniment (26) en una unitat mensual segons el model dinàmic del temps. En aquest cas, els mesos estan conceptualitzats com a objectes movents que es desplacen, del futur al passat. Aquesta organització dinàmica a nivell del sistema conceptual es manifesta sintàcticament en el fet que la referència temporal, en aquest cas el nom del mes, no forma part d'una construcció preposicional.

- (25) a. *El setembre que ve* començo a estudiar piano
 b. Firmaran el tractat *el proper/el pròxim juny*
- (26) a. *L'octubre vinent* es produirà un eclipsi de sol
 b. *El juliol passat* vaig agafar un refredat formidable

En el model dinàmic, les expressions *que ve, passat, proper, pròxim, vinent*, etc. formen part integrant de la construcció adverbial. Ressalten, amb diferents graus segons l'expressió, el caràcter movent de l'element que designa el període temporal. Amb el relatiu i el participi de present, aquest caràcter resulta més accentuat. Tanmateix, els adjectius *proper* i *pròxim* evocuen el contingut dinàmic dels verbs emparentats *apropar-se* i *aproximar-se* (les expressions *el proper/pròxim juny* evocuen la imatge d'un juny que «s'apropa» o «s'aproxima»). Precisament pel seu contingut dinàmic, es pot preveure que aquests modificadors no apareixeran acompanyant l'objecte temporal quan el parlant construeixi la localització d'un event segons la metàfora del temps estàtic. Ho veiem als exemples de (27)-(28):

- (27) a. *A l'agost* me'n vaig a Mallorca
 b. **A l'agost que ve* me'n vaig a Mallorca
 c. *L'agost que ve* me'n vaig a Mallorca
 d. **L'agost* me'n vaig a Mallorca
- (28) a. *A l'agost* me'n vaig anar a Mallorca
 b. **A l'agost passat* me'n vaig anar a Mallorca

- c. *L'agost passat* me'n vaig anar a Mallorca
 d. **L'agost* me'n vaig anar a Mallorca

Les formes sintàctiques de (27)-(28), lluny de ser arbitràries, mostren la sistematicitat i coherència de l'organització metafòrica.

16. ELS NOMS COMUNS DE LES UNITATS TEMPORALS

Els *mesos* són *unitats de mesura* que imposem al tapís indiferenciat del temps. Són porcions convencionalitzades de temps que, idealment, se succeeixen indefinidament. Tanmateix, la capacitat ordenadora d'aquestes unitats en l'ús de la llengua seria poc operativa si els parlants no les poguessin relacionar amb la base fixa que configura la seqüència de dotze mesos, amb noms propis que els distingeixen. És a dir, el significat d'una expressió com *el mes que ve* només és interpretable si els parlants poden identificar la seva posició en relació a la base seqüencial fixa en el moment de l'intercanvi verbal. Pel fet que els mesos tenen noms, els parlants poden inferir pragmàticament la relació entre la paraula *mes* i la posició que aquest mes ocupa dins la base estructurada linealment.

Tanmateix, el significat estricte de la unitat que anomenem *mes* és definit sobre una base de caràcter numèric. D'una banda, els mesos evocuen el conjunt d'unitats més petites de què es componen, els *dies*, i, de l'altra, les unitats més grans de les quals formen part, els *anys*. Un mes perfila una part convencionalitzada de temps que correspon, més o menys exactament, a la dotzena part de la base de 365 dies, i, òbviament, a una dotzena part de la base de 12 mesos amb què, d'una manera general, les cultures occidentals organitzen el sistema temporal¹². Aquesta conceptualització és visible en una de les maneres usuals d'indicar la data: el número del dia (encara que, a efectes pràctics, cada mes

12. El lligam entre la concepció lineal del temps i el concepte d'escala numèrica ja va ser observat, des d'un marc lingüístic diferent, pels psicòlegs MILLER i JOHNSON LAIRD (1976: 457).

inaugurem la numeració) i el número del mes (com a alternativa al nom).

MES 1...MES 2...MES 3.....MES 12

gener febrer març desembre

Les unitats de mesura, per la seva organització de base numèrica¹³, activen el model dinàmic de la metàfora temporal. La repercussió sintàctica d'aquesta conceptualització seriada és doble. D'una banda, els locatius temporals que inclouen la paraula *mes* no requereixen la incorporació d'un modificador dinàmic quan s'hi especifica el nom del mes (29).

- (29) «Donat l'èxit aconseguit *el mes de gener*, el diari "Avui" i Pas de la Casa/ Grau Roig us regalem 88 'forfaits' més!» («Avui», 16-II-94, p. 30)

Previsiblement, doncs, l'addició de modificadors com *passat* (30) o, fent referència al futur, *que ve*, *vinent*, *proper*, etc. (31), hi són opcionals.

- (30) «La companyia aèria escandinava SAS va ser la reina de l'aire *el passat mes de novembre* en oferir...» («Avui diumenge», 2-I-94, p. 5)¹⁴
 (31) «La nova "mare de totes les lluites" (Jurassic Park) tindrà lloc *el pròxim mes de juny*.» («Avui diumenge», 11-IV-94, p. 6)

13. És fàcil veure l'estreta relació conceptual entre l'organització del temps i els números en la història dels calendaris. El calendari romà, que al principi dividia l'any en només deu mesos començant al març, anomenava els mesos a partir del quart, *Quintilis*, *Sextilis*, *September*, *October*, *November* i *December*. Algunes cultures també numeren els dies de la setmana, de l'1 al 7, i només els festius agafen nom propi.

14. *El mes de novembre passat* és, per a molts parlants, preferible a *el passat mes de novembre*. La posició postnominal de l'adjectiu accentua la idea de moviment que manté com a forma de participi. En canvi, precedint el nom (usual en el castellà periodístic) la qualitat verbal sembla menor i la funció de l'adjectiu s'acosta més a la d'un **señalador** (TRAUGOTT, 1978) (*el pasado*, semblant a *el último*). El cas del *proper agost* i el *pròxim abril* és diferent, a causa de l'ontologia d'aquests adjectius respecte als verbs *apropar-se* i *aproximar-se*, derivats respectius d'aquells.

Una segona conseqüència sintàctica implica, lògicament, que la construcció locativa, a fi de donar a l'objecte temporal una referència única, requereix un modificador dinàmic quan el nom de la unitat temporal no hi és explícit.

- (32) El mes vinent.../el mes entrant.../el mes que ve.../el proper mes.../*el mes...

La presència o absència de preposició en les construccions temporals és deguda a la diferent organització conceptual del temps. Sovint constitueixen opcions alternatives aplicables a una mateixa situació real.

- (33) Començarem el tractament a l'abril
 (34) Començarem el tractament el mes d'abril

Tanmateix, les diferències semàntiques entre la localització en una unitat d'ordre «construïda» puntualment (33) o una unitat de mesura (34) són rellevants en la descripció d'esdeveniments amb determinades característiques aspectuals. Podem veure a (35) que la construcció preposicional no és apta per a descriure esdeveniments duratius, que s'estenen en el temps:

- (35) *Va estar segrestada a l'abril (volent dir els 30 dies)
 (36) Va estar segrestada tot el mes d'abril/tot l'abril/ tot el mes/tot un mes/ els mesos d'abril i maig

Juntament amb *mes*, les paraules *dia*, *any*, *setmana*, etc., defineixen també unitats de mesura, de diferent extensió temporal.

17. COAPARICIÓ DELS DOS MODELS

Les expressions basades en la metàfora del temps movent, com *la setmana entrant*, *el més vinent*, etc., van precedides de preposició a dins de construccions que imposen aquesta relació. Les preposicions com-

postes *per a* i *fins a*, per exemple, impliquen una perspectiva del temps segons la metàfora 'ego es mou':

- (37) a. Deixem-ho per a la setmana entrant
b. El client no pagarà fins a la setmana vinent

En aquests casos, els dos models, l'estàtic i el dinàmic, participen en la mateixa construcció. Aquesta característica no és particular del català. Traugott (1978: 383) en dóna un exemple de l'anglès, on la perspectiva d'*ego* està implicada en el temps verbal:

«If we impose this schema on the tense schema, we can see how constructions of the type *I am going to do it come Friday* are structured (speaker is moving forward to the future; Friday, being later than the time of utterance, is moving toward the speaker)»

Lakoff i Johnson (1980: 41) també en donen un exemple:

- (38) We are looking *ahead* to the *following* weeks

Sembla un patró estructural comú. Els exemples de (39) són del castellà.

- (39) a. Lo dejaremos para la próxima semana
b. No le verá hasta la semana que viene

Gentner i Imai (1992) van fer un experiment per a comprovar si els parlants construeixen projeccions metafòriques globals de l'espai al temps o bé, com a possibilitat alternativa, els individus processen les relacions temporals a un nivell local, purament lèxic. Les dades van revelar que els subjectes investigats alentien el temps de comprensió de les relacions temporals quan els dos sistemes metafòrics apareixien en el test inesperadament barrejats. Aquest retard, que és el cost de connectar d'una metàfora a l'altra, confirma que les metàfores tenen per als parlants una realitat psicològica.

18. HORES I PARTS DEL DIA

Les hores són «noms» de punts del dia, que evoquen una base fixa configurada en forma de vector, de 0 a 24. La divisió del dia en hores es basa en una concepció del temps cronològic com a ens mesurable de manera científica, exacta. Vint-i-quatre hores és el temps que triga la terra a donar una volta sobre si mateixa. Pel canvi que comporta de dia a nit, constitueix un esdeveniment clarament perceptible i, per tant, el concepte de dia (avui lligat al nombre exacte de 24 parts) està profundament arrelat en l'experiència humana. A les societats modernes, la popularització del rellotge, puntualitzador de les dotze parts de mig dia, comporta una noció clara de les hores, com a punt de localització dels events més quotidians.

A diferència de la divisió en hores, que és una mesura científica, el dia se sol dividir en parts més grans, que proporcionen una informació més o menys aproximada sobre l'interval de referència. L'organització que la comunitat lingüística imposa al decurs del dia està fonamentada en paràmetres culturals, amb influències històriques i socials. Per aquest motiu, les parts diferenciades solen variar d'una comunitat a l'altra i fins i tot entre els dialectes d'una mateixa llengua. Una de les divisions del dia més comuna per a molts parlants de català és *matinada*, *matí*, *migdia*, *tarda*, *vespre* i *nit*, com a parts principals.

En català, la localització d'un esdeveniment en una hora determinada o en una part del dia pren sintàcticament la forma d'una construcció preposicional amb *a*.

- (40) a. La pel·lícula és a les deu
b. La reunió se celebrarà al matí

En referències temporals no especialitzades, les hores són les unitats que situen els esdeveniments en el temps amb més precisió. El valor unidimensional de la preposició *a* la fa idònia per a aquesta funció: el temps puntual de l'esdeveniment coincideix amb un punt referencial en la línia del temps. La concepció puntual de les hores té un

abast general en les llengües més conegudes: *a las tres, at three, à trois heures*.

Les hores, definides amb exactitud pel rellotge, compleixen dues funcions essencials: d'una banda, marquen quotidianament el «pas del temps» i, en aquest cas, són enunciades segons el patró dinàmic: *ja s'acosta l'hora, ja és l'hora*. L'altra funció essencial és la de localitzar amb precisió els events en el temps, sobre la base del model temporal estàtic: *arribarem «puntualment» a les dues*.

La funció localitzadora de les hores correspon invariablement a una frase preposicional en la sintaxi. Aquesta característica diferencia les hores d'altres unitats temporals numèriques que en català activen el patró dinàmic del temps, amb les quals es combinen formant el que anomenem **enniament** (secció 21). La base de les hores no va més enllà del límit de 24 unitats, molt marcat, com he dit, pel canvi dia-nit i la manera com això afecta els hàbits de les persones.¹⁵ A diferència dels dies que té un mes o un any, poques persones saben les hores que té un mes o un any, perquè és una dada poc operativa dins la cultura on vivim. Tots aquests factors motiven la diferència de tractament lingüístic de les hores respecte a d'altres unitats numerades.

19. L'«ORIENTACIÓ» DE LES SÈRIES

En català la localització temporal en unitats numèriques activa el model dinàmic d'organització conceptual més àmpliament que en llengües com el castellà o l'anglès. La direcció d'acostament al centre deíctic, representada prototípicament pel verb *venir*, reflecteix l'ordre natural que moltes llengües han convencionalitzat per a les sèries de coses en general. Diem que després de l'u *ve* el dos, i després *ve* el tres. Un mestre pot dir als alumnes que després de la a *ve* la b, etc.

15. Joe Hilferthy (c.p.) em va suggerir per a les 24 hores del dia un esquema circular en lloc de lineal. Tenint en compte el caràcter autònom que mostren aquestes unitats dins l'organització temporal, em sembla una representació molt encertada.

Trobem natural aquesta forma d'expressar-nos: ho diem així perquè és així. De fet, però, aquesta organització dinàmica no existeix objectivament en la realitat extralingüística; forma part de l'ordre que hi projectem per a fer-la abastable al nostre enteniment.

Això no vol dir que l'ordre imposat sigui arbitrari; les nostres experiències sensorials amb els objectes concrets que ens envolten, especialment les visuals, motiven l'organització que projectem als dominis més abstractes. La manera com descrivim amb *venir* l'ordre en les sèries reflecteix la nostra percepció de la *seqüencialitat* amb què arriben al primer pla del nostre camp de visió les persones i els objectes que, des de diversos plans del fons, s'aproximen a la nostra posició deíctica. Un exemple com el de (41) transparenta el fonament visual que motiva la concepció dels dies numerats.

- (41) «Tampoc els responsables de Columbia descansen tranquils, sobretot quan *veuen com s'apropa el 18 de juny*, dia de l'estrena, i com l'equip d'«El último superhéroe» —que aquí arribarà el 20 d'agost— continua rodant a Nova York.» («Avui diumenge», 11-IV-93, p. 6)

Si amb *venir* representem l'orientació dels objectes que s'aproximen a nosaltres des de la nostra posició d'observadors, amb *anar* expressem l'orientació que nosaltres donem a les coses que controlem. En el moment d'ordenar una pila de carpetes de colors podem indicar que les grogues *van* després de les blaves¹⁶ (fixem-nos en l'ús del temporal *després* aplicat amb el sentit espacial de *darrera*).¹⁷ Les coses que l'individu controla «*van*» en la mateixa direcció que ell, metafòricament endavant, que és com entenem la direcció natural del progrés

16. L'expressió de l'ordre natural *vs.* l'ordre imposat sembla que coincideix en cultures familiars. En castellà: *después del uno viene el dos; después de la a viene la b; la verde va delante*. En anglès: *after 1 comes 2; b comes after a; the pink card goes after the green one*.

17. Tenint en compte que l'origen de *després* és espacial (*DECLC*), podem traçar el camí del canvi semàntic: de l'espai al temps, i del temps novament a l'espai. No és un cas aïllat a la llengua, ni l'única llengua on apareix aquest fenomen. La imbricació espai-temps és visible en expressions com *Tomba un carrer abans*, on *abans* té un sentit espacial (cf. l'anglès *turn the street before*).

humà i de les coses que hi veiem associades (com a *el negoci no va, però anirà, ja ho veuràs*).¹⁸

20. LA LOCALITZACIÓ EN DIES I ANYS XIFRATS

Els dies del mes s'expressen usualment amb números cardinals en català. Encara que els dies del mes són finits en el límit que donem a cada dotzena part de l'any (les divisions temporals tenen en últim terme una funció pràctica en els usos quotidians), els dies dels mesos evocuen la base de 365 dies de l'any, representada holísticament per un símbol numèric que el connecta als anteriors i als que potencialment vindran. Així doncs, els dies numerats del mes perfilen subestructures de la base que representa l'extensió total d'un any.

Pel motiu que hem exposat a la secció anterior, les unitats numèriques en funció locativa (exceptuades les hores) prenen la forma d'una construcció nominal sense preposició. Els exemples de (42)-(44) localitzen el succés en el dia del mes, amb esment o no de l'any.

- (42) «...el volum de morositat de la banca comptabilitzat *el 31 del passat gener* en aquest segment...» («Avui», 16-II-94, p. 34)
- (43) «El naixement de la Unió Europea *el primer de novembre d'aquest any 1993*, després de la ratificació del Tractat de Maastricht...» («Avui», 7-XI-93, p. 6)
- (44) «Si el vostre nom surt a la llista de guanyadors que es publicarà *el 18 de febrer*, retalleu el cupó adjunt i entregueu-lo amb el DNI...» («Avui», 16-II-94, p. 30)

L'ara deíctic de l'emissor s'activa en les construccions on figuren

18. Aquest patró conceptual motiva les diverses construccions amb el verb *anar* que els parlants empenen com a mostra d'interès: *què, com anem?*; *com et van les coses?*; *com et va, tot?* En castellà, *¿cómo (te) van las cosas?*; en anglès, *how are things going?*; *how is it going (for you)?* En canvi, una expressió com *cal acceptar les coses tal com vénen*, està basada en la disposició conceptual de l'individu com a observador.

paraules com *passat* (42), *aquest* (43), o simplement pel fet de no especificar l'any (44). Per defecte, en aquest context la data queda definida en l'extensió de l'any en curs. En canvi, la menció explícita de l'any, exemples de (45)-(46), elimina el valor deíctic del locatiu temporal.

- (45) Em vaig casar *el 24 de juny del 1988* (pronunciada el 1995)
- (46) «*El 15 d'agost del 1991, Paul Simon en solitari va fer vibrar 750.000 persones en un concert gratuït al Central Park...*» («Avui», 26-VI-93, p. 45)

A (45), l'únic element temporal que lliga deícticament el parlant prové del temps verbal (l'event va succeir abans d'ara). El fet narrat a (46) és completament independent del parlant; només suggereix una relació entre l'abans i l'ara del missatge (*va fer vibrar*). Naturalment, el coneixement que el parlant té del moment en què emet el seu discurs li permet fixar la posició relativa entre el seu *ara* i el moment al·ludit en la predicació.

El fet d'afegir la unitat de mesura (*dia, mes, etc.*) precedint la unitat numerada (47) no implica cap canvi de model ja que, com he indicat (secció 16), els noms comuns dels objectes temporals estan organitzats segons un patró dinàmic de base numèrica.

- (47) a. «*El dia 18 de juliol / jo em quedo sota el meu llençol...*» (Josep M. Espinàs, «Avui diumenge», 18-VII-93, p. 56)
- b. «*El president Delors ha avançat que (...) l'any 2000 es pot haver recuperat el creixement...*» («Avui», 1-XI-93, p. 7)
- (48) «*Si el 1996 no som al Palau de l'Agricultura, el Lliure haurà de tancar*» («Avui», 6-X-92)

Com confirmen els exemples de (47)-(48), podem preveure en ambdós casos una construcció sintàctica sense preposició.

21. ENNIUAMENT, PARAL·LELISME ESPAI-TEMPS

Els objectes es poden localitzar a l'espai amb més o menys precisió. Podem indicar una localització espacial amb diversos graus de resolució:

- (49) L'anell que busques... és a la sala/... és a la calaixera de la sala/... és al primer calaix de la calaixera de la sala/... és a dins de la capsa vermella del primer calaix de la calaixera de la sala/... és a dins de la capsa vermella de la dreta..., etc.

Aquesta manera progressiva de localitzar els objectes, o **enniua-ment** («*nesting*», LANGACKER, 1993: 448) és un mecanisme que en català també apliquem a la localització precisa de successos en el temps. La màxima informació en una construcció enniuada apareix en aquelles expressions on figura l'hora i l'any. La localització en hores adopta sempre la forma d'una frase preposicional amb *a*, i la preposició *de* lliga les altres referències locatives fins a la més genèrica. A sota de cada exemple de (50) –que pressuposen la localització d'un event– indico la relació deíctica parlant/construcció enniuada. Fixem-nos que, com ja he suggerit abans, la deïxi no és una noció absoluta (+/-) sinó mesurable en termes de gradació:

- (50) a. A les dotze del migdia de dijous...
(expressió deíctica, a través del dia)
b. A les dotze del migdia de dijous, 25 de febrer...
(com l'anterior, deíctica a través del dia)
c. A les dotze del migdia del dijous 25 de febrer...
(pot tenir un grau baix de deïxi per la relació sobreentesa que es tracta de l'any en curs)
d. A les nou del vespre del 28 de novembre del 1966...
(no deíctica contextualment)

Tanmateix, fora de les hores, hi ha una relació de subordinació de les unitats més petites respecte a les més grans que no es dona en el cas de l'espai. Les unitats més petites es dilueixen en l'espai temporal de la

més general i n'esdevenen parts. És a dir, agafen valors paronímics que queden definits dins de l'organització conceptual més genèrica, el patró dinàmic dels anys. Sintàcticament, ho evidencia el fet que el circumstancial temporal es construeixi sense preposició. A *el juny de l'any que ve* o *el juny del 1996*, el mes no es destaca sobre la base estàtica seqüencial dels dotze mesos que constitueixen un any; perfila una part de l'extensió d'un any precís que constitueix directament la seva base.

- (51) «...la diputació ha decidit de forma unilateral tancar la guarderia *el juny de 1994*;...» («Avui», 1-VII-93, p. 15)
- (52) «El carismàtic tenor ja va oferir un recital similar a l'homòleg Hyde Park de Londres *el juliol del 1991*.» («Avui», 26-VI-93, p. 45)

Les expressions que descriuen parts de dies, estacions, etc. ennuiaades en unitats dinàmiques més grans presenten, lògicament, la mateixa estructura formal:

- (53) «*El matí del primer de setembre*, a Barcelona, l'espectacle és extraordinari» (J. M. Espinàs, «Avui», 4-IX-93, p. 44)
- (54) «*La tardor de 1960* hi havia hagut una visita apostòlica (inspecció en termes laics) del Sant Ofici» («Avui», 21-XI-93, p. 43)

La diferència entre dues oracions com: *l'acció té lloc el matí d'un dissabte* i *l'acció té lloc un dissabte al matí* (molt corrent en el català parlat) és que a la segona no hi ha ennuiament sinó una especificació addicional de temps.

22. LA COHESIÓ DELS SISTEMES METAFÒRICS

L'article precedint el número de l'any, com a (52), pressuposa una concepció del període anual en forma d'unitat discreta. Aquesta unitat

és la base que limita la localització de les parts ennuades. Com a (51) i (54), el número de l'any és expressat de vegades sense l'article, precedit únicament de la preposició *de*. *De* introdueix l'any com a punt referencial, però desplaça el centre de la relació asimètrica, de l'any a la unitat menor. La frase preposicional actua semànticament com un modificador, semblant al nom dels mesos en relació als dies: *l'onze de setembre*; *l'octubre de 1939*. La construcció amb *de* afebleix la idea de seqüencialitat dels anys perquè no els ressalta com a unitats discretes.

En castellà, llengua en la qual la construcció *de* + (*any*) és l'habitual, la localització en anys numerats està concebuda segons la metàfora del temps estàtic. La preposició *en* construeix les unitats de més durada en forma de porcions extenses: *en 1999*, *en diciembre*. Aquesta configuració fa que l'event en relació es visualitzi localitzat en els seus límits, possible fins i tot quan els anys són construïts en forma d'unitats discretes (55).

- (55) «La empresa perdió *en el año 1994* unos 1.200 millones de pesetas.»
 («El Mundo», 9-IV-95, p. 52)

En castellà, la localització temporal tendeix a evocar una relació d'inclusió (basada en la durada de les unitats) en casos en què en català els events es localitzen en unitats discretes (sintàcticament, sense preposició), evocant la relació de simultaneïtat que he esmentat abans (secció 11). En canvi, contrastant amb els anys i els mesos, els dies numerats, pel fet de ser unitats «curtes» que se succeeixen ràpidament, activen també el patró dinàmic d'organització temporal.

- (56) «El jefe de Policía de Malabo mató *el 28 de enero* a un miembro del partido de Severo Moto...» («El Mundo», 9-IV-95, p. 1)

Per les característiques semàntiques que defineixen funcionalment els mesos i els anys en castellà (extensions de temps en lloc d'unitats discretes), les unitats temporals encadenades no evoquen respecte a l'any una relació inclusiva de part-tot: *sucedí en abril de 1940*.

El «pes» del circumstancial en el missatge no és el mateix en tots

els casos. Unes vegades, forma part del focus, com a (57). D'altres, l'esment de la data compleix una funció informativa menys central en el conjunt del missatge (58):

- (57) b. «Els fets van passar a Olot el juliol del 1991 quan els dos homes es van enfrontar per una discussió...» («Avui», 1-III-93, p. 18)
- (58) «Així doncs, el Pujol que la nit del 22 de maig de 1960 va a la presó després de fer sonar "Els Segadors"...» («Avui», 13-III-92, p. 15)

Sembla que hi pot haver una distinció funcional en l'ús de *de/del* introduint l'any, derivada de la importància relativa de l'expressió temporal en el context general del discurs. Alguns contextos, com el de (57) respecte al de (58), resulten clars en aquest sentit. En tot cas, però, la irregularitat en el corpus examinat per a fer aquest article mostra que no es tracta d'un criteri ben establert. La possibilitat d'aquesta discriminació prové del canvi de centralitat en la unitat de temps a l'interior mateix de la construcció temporal. Desplaçada de l'any a la unitat més petita, la referència temporal afebleix la relació deíctica entre l'any ressenyat i el del present del missatge.

23. LA LòGICA DE LA PERCEPCIÓ VISUAL EN LA METÀFORA

En aquesta última secció veurem de quina manera tan subtil aspectes bàsics de l'experiència visual, com ara la distància relativa del primer pla respecte al pla d'origen d'un objecte que es desplaça o la contigüïtat espacial que comporten certs moviments de curta trajectòria, traven lògicament l'estructura de les metàfores. La hipòtesi que proposo és que aspectes de la conceptualització egocèntrica de l'espai «creen» els condicionaments necessaris per a l'adequació pragmàtica de certes expressions temporals.

Les hores són unitats de curta durada. Les construccions amb verbs de moviment que prenen per subjecte les hores deixen entreveure una concepció de la seva situació en «l'espai del futur» on s'ori-

ginen, no allunyada de la posició del parlant (el present). El curt interval de successió entre elles motiva probablement aquesta disposició i fa difícil la seva visualització com a provinents d'un origen llunyà. Motivacions conceptuals fonamentades en el nostre coneixement de l'extensió i la distància poden donar compte de per què diem que les hores «s'acosten» o «arriben», però no solem dir que «vénen»:

- (59) *Ja vénen les 4
 *Hi anirem l'hora que ve
 S'acosten les tres i no hem acabat
 Sort que ja arriben les cinc

Sembla que el català distingeix entre aquelles unitats que s'originen en un punt proper al present (cap a on viatgen) i les que parteixen d'un punt més allunyat, a causa de la llargària temporal que defineixen. Només aquestes darreres s'adapten a la configuració semàntica de *venir*. Aquest tall en la línia del temps comença, com a període convencionalitzat en la llengua, amb la unitat setmanal. Fixem-nos que l'expressió temporal de (60)

- (60) Aquest tema el veurem el dia que ve

pressuposa un període superior a un dia: el dia al·ludit no correspon al de la successió natural de dies sinó al dia en què tindrà lloc la pròxima classe. D'altra banda, expressions com *diumenge passat/vinent* no evocuen una seqüencialitat entre unitats separades per un dia (rarament podríem entendre que el dia que ve és demà). Formes de la llengua escrita com *propvinent* i *proppassat* poden assenyalar la proximitat cap al futur o el passat d'unitats menors com els dies (*el proppassat dissabte*), però tampoc no evocuen la seqüencialitat natural d'un dia.

Venir pressuposa típicament distància entre el punt d'origen i el centre deíctic. Aquest verb apareix sovint acompanyant unitats temporals més extenses que les hores i els dies:

- (61) L'estrenen la setmana/el mes/la primavera/l'any que ve

El fet de tenir una durada més llarga permet concebre aquestes unitats acostant-se al present deíctic del parlant (almenys durant un període màxim que iguala al de la unitat). Situades les unes darrere de les altres, el temps que «triguen a arribar al present» fonamenta la coherència semàntica d'expressions com ara *la setmana vinent, el mes vinent o l'any vinent*.

Venir no és l'únic verb que trasllueix una lògica consistent respecte a la disposició i la «forma» de les unitats a l'espai temporal. Un verb com *entrar* suggereix un moviment de trajectòria curta que posa en relació dos espais contigus. També en aquest cas, la durada de les unitats influencia l'ús que els parlants fan de les expressions derivades d'aquest verb. Els parlants utilitzen el modificador *entrant* quan fan referència a les setmanes i els mesos:

(62) La setmana entrant/el mes entrant

Les setmanes i els mesos són unitats de durada intermèdia (entre els dies i els anys), propietat que permet als parlants concebre-les situades relativament a la vora, en «espais» contigus al present (gairebé a punt d'«entrar-hi»), durant un temps gairebé equivalent: podem dir *la setmana entrant* cada dia, de dilluns a (probablement) dissabte. La projecció al domini del temps de coneixements de la forma i l'espai pot donar raó del fet que els parlants no utilitzin la mateixa expressió amb unitats «més llargues», com ara l'any o el segle, que impliquen intervals més extensos i, per tant, una posició en l'espai del futur molt allunyada respecte al present, cosa que dificulta la seva visualització com a provinents d'un espai contigu: **la primavera/l'any/el segle entrant*.

Tenint en compte la lògica que fonamenta l'organització temporal, basada en l'experiència de l'espai i la percepció visual vivencialment interioritzades, és comprensible que la llengua no hagi fixat una construcció que els parlants només podrien utilitzar, posem per cas, uns dies abans de la primavera, l'últim mes de cada any o l'últim any de cada segle.

24. CONCLUSIÓ

El que dóna als individus el poder del raonament abstracte és la seva capacitat de conceptualització. La forma sintàctica de les construccions temporals en català, lluny de ser arbitrària, és motivada per la semàntica. D'una banda, per les metàfores del temps convencionalitzades en la llengua, amb una organització estàtica i una de dinàmica, directament relacionades amb la presència o l'absència de preposició. De l'altra, perquè les preposicions, que defineixen l'espai amb valors semàntics específics, evoquen les formes amb què la llengua distingeix les unitats temporals, ressaltant unes o altres propietats d'entre una diversitat de possibles construccions alternatives, limitada per la coherència i la lògica internes del model metafòric.

Finalment, dic com Wierzbicka en el seu estudi sobre el temps en anglès (1993) que, com altres hipòtesis científiques, la correcció dels raonaments semàntics que proposo aquí no es poden **provar**. Es poden, en tot cas, **comprovar** atenent a la coherència global de l'organització interna del sistema temporal en català i en comparació amb el d'altres llengües dins la mateixa cultura i en cultures molt diferents, que ens poden descobrir la immensa capacitat creativa de la ment humana.

M. TERESA YNGLÈS

BIBLIOGRAFIA

- Émile BENVENISTE (1965): *Language and Human Experience*, «Diogenes», núm. 51, ps. 1-12.
- Ignacio BOSQUE MUÑOZ (1990): *Las categorías gramaticales*, Madrid, Síntesis; «Colección Lingüística», p. 11.
- Penelope BROWN i Stephen LEVINSON (1992): «Left» and «Right» in Tenejapa: *Investigating a Linguistic and Conceptual Gap*, «Zeitschrift für Phonetik, Sprachwissenschaft und Kommunikationsforschung», núm. 45, ps. 590-611.

- Herbert CLARK (1973): *Space, Time, Semantics, and the Child*, dins Timothy E. MOORE (ed.): *Cognitive Development and the Acquisition of Language*, New York, Academic, ed. Timothy E. Moore, ps. 27-63.
- Charles J. FILLMORE (1975): *Santa Cruz Lectures on Deixis 1971*, Bloomington, IN, Indiana University Linguistics Club.
- Suzanne FLEISCHMAN (1982): *The Past and the Future: Are They Coming or Going?*, dins «Proceedings of the Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society», núm. 8, ps. 322-334.
- Dedre GENTNER i Imai MUTSUMI (1992): *Is the future always ahead? Evidence for system-mappings in understanding space-time metaphors*, dins *Proceedings of the Fourteenth Annual Conference of the Cognitive Science Society*, Bloomington, IN, Lawrence Erlbaum Associates, Publishers, ps. 510-515.
- Annette HERSKOVITS (1986): *Language and Spatial Cognition: An Interdisciplinary Study of the Prepositions in English*, Cambridge, CUP.
- George LAKOFF (1987): *Women, Fire, and Dangerous Things: What Categories Reveal about the Mind*, Chicago, University of Chicago Press.
- George LAKOFF i Mark JOHNSON (1980): *Metaphors We Live By*, Chicago, University of Chicago Press.
- Ronald W. LANGACKER (1987): *Foundations of Cognitive Grammar*, vol. 1: *Theoretical Prerequisites*, Stanford, Stanford University Press.
- (1993): *Universals of Construal*, dins «Proceedings of the Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society», núm. 19, ps. 447-463.
- Lourdes DE LEÓN i Stephen C. LEVINSON (1992): *Introduction. Spatial Description in Mesoamerican Languages*, dins «Zeitschrift für Phonetik, Sprachwissenschaft und Kommunikationsforschung», núm. 45, ps. 527-529.
- Stephen C. LEVINSON i John B. HAVILAND (1994): *Introduction: Spatial conceptualization in Mayan languages*, dins «Linguistics», núm. 32, ps. 613-622.
- George A. MILLER i Philip N. JOHNSON-LAIRD (1976): *Language and Perception*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Eleanor ROSCH (1977): *Human Categorization*, dins *Studies in Cross-Cultural Psychology*, London, Academic Press, ed. Neil Warren, núm. 1, ps. 1-49.
- Joan SOLÀ (1994): *Sintaxi normativa: estat de la qüestió*, Barcelona, Empúries; «Biblioteca Universal Empúries», p. 65.
- Eve SWEETSER (1990): *From Etymology to Pragmatics: Metaphorical and Cultural Aspects of Semantic Structure*, Cambridge, CUP, Cambridge Studies in Linguistics, p. 54.
- Leonard TALMY (1983): *How Language Structures Space*, dins *Spatial Orientation: Theory, Research and Application*, New York, Plenum, ed. Herbert L. Pick i Linda P. Acredolo, ps. 225-283.

- Elizabeth C. TRAUGOTT (1978): *On the Expression of Spatio-Temporal Relations in Language*, dins *Universals of Human Language*, vol. 3: *Word Structure*, Stanford, Stanford University Press, ed. Joseph H. Greenberg, ps. 369-400.
- (1985): «*Conventional*» and «*Dead*» *Metaphors Revisited*, dins *The Ubiquity of Metaphor: Metaphor in Language and Thought*, Amsterdam, Benjamins, ed. Wolf Paprotte i René Dirven; «*Current Issues in Linguistic Theory*», 29, ps. 17-56.
- Anna WIERZBICKA (1993): *Why do we say IN April, ON Thursday, AT 10 o'clock? In search for an explanation*, dins «*Studies in Language*», núm. 17-2: ps. 437-54.